

PAMĆENJE HOLOKAUSTA U KNJIŽEVNOSTIMA NA PODRUČJU BIVŠE JUGOSLAVIJE, STIJN VERVAET: HOLOCAUST, WAR AND TRANSNATIONAL MEMORY: TESTIMONY FROM YUGOSLAV AND POST-YUGOSLAV LITERATURE, London i New York: Routledge, 2018.

Durić, Dejan

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2020, 32, 269 - 273**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:185494>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

PAMĆENJE HOLOKAUSTA U KNJIŽEVNOSTIMA NA PODRUČJU BIVŠE JUGOSLAVIJE

**STIJN VERVAET: *HOLOCAUST, WAR AND TRANSNATIONAL
MEMORY: TESTIMONY FROM YUGOSLAV AND
POST-YUGOSLAV LITERATURE***

London i New York: Routledge, 2018.

Studija *Holocaust, War and Transnational Memory: Testimony from Yugoslav and Post-Yugoslav Literature* norveškoga autora Stijna Vervaeta, profesora na Sveučilištu u Oslu, čija su uža specijalnost novije književnosti na području bivše Jugoslavije, kako i sam naslov upućuje, bavi se aktualnom problematikom pamćenja – napose kulturnoga. Njoj pristupa iz perspektive recentnih teorijskih razmatranja vezanih kako uz kulturne tako i književne studije pamćenja. Vervaeta osobito zanima transnacionalni koncept pamćenja te multidirekionalno pamćenje i memorijski čvorovi, što su koncepti koje posuđuje od Micheala Rothberga. Kao predmet razmatranja uzima temu „ekstremnoga nasilja” te kroz njezinu prizmu razmatra pamćenje holokausta u različitim književnostima jugoslavenskih naroda te u nacionalnim književnostima nakon njezina raspada. Time se postiže

komparativni mozaik koji svoje uporište ima u dvama elementima. Prvi se odnosi na činjenicu da su u Jugoslaviji narodi bili povezani na temelju zajedničkoga društvenoga, političkoga pa time i kulturnoga pamćenja temeljenoga na obrascima narodnooslobodilačke borbe, otpora fašizmu te bratstva i jedinstva. Druga je vezana uz postjugoslavensko razdoblje i ratove na području nekadašnje države. U oba slučaja govorimo o periodima „eksternoga nasilja”. Ono što Vervae-tovu studiju čini inovativnom te svakako predstavlja značajan dobri-nos proćavanju pamćenja na ovim prostorima jest nastojanje da se sagleda pamćenje holokausta u književnostima na području bivše Jugoslavije.

Studija je građena od osam poglavlja, podijeljenih u tri cjeline, a svaka je vezana uz određenu generaciju, što je učesta metodologija pri

segmentiranju i proučavanju književnosti o holokaustu. *The First Generation* tako se bavi svjedočanstvima svjedoka i preživjelih te izravnih sudionika zbivanja tijekom Drugoga svjetskoga rata u neposrednim postratnim desetljećima. Sadrži tri teksta: *The generation of survivors: Holocaust testimony in socialist Yugoslavia*, *Staging the Holocaust in socialist Yugoslavia: Đorđe Lebović's Holocaust dramas*, *Ilija Jakovljević's poetry of testimony*. Cjelina otvara niz poticajnih problemskih područja pa propituje na koji način pamćenje holokausta pluralizira onovremenu kulturu pamćenja, kako se ono odnosi naspram hegemonijskoga pamćenja nove Jugoslavije, zatim kakav je odnos pamćenja herojske antifašističke borbe i pamćenja holokausta te zašto je potonje imalo drugačiji status u Jugoslaviji od zemalja istočnoga bloka. Pritom je odabir tekstova znakovit: prvi autor je mađarskoga porijekla, no živio je i djelovao u Jugoslaviji; drugi je srpskoga; a treći je hrvatskoga porijekla. Time se nastoje afirmirati različite perspektive na istu problematiku te ih se pokušava postaviti u dijaloški odnos. Odabir tekstova na kojima Vervaet radi vrlo je metodičan jer upućuje čitatelja da sagleda na koje se načine pamćenje može ostvariti kroz različite rodove – u prvom slučaju diskurzivne – svjedočenje, zatim kroz dramske i poetske.

Djelima pristupa ne toliko kroz rodske karakteristike koliko kao memorijskim tekstovima. Cjelina upućuje da je na ovim područjima kultura pamćenja bila kompleksnija nego u drugim komunističkim i socijalističkim zemljama.

U poglavlju *The generation of survivors: Holocaust testimony in socialist Yugoslavia* autor ističe da je holokaust u nekim komunističkim zemljama bio nepoželjna i potiskivana tema, što je rezultat institucijskoga antisemitizma. U Jugoslaviji je situacija bila drugačija te su svjedočanstva korišćena kao povijesni materijal, odnosno služila su za procesuiranje zločinaca. Autora posebice zanima odnos pamćenja holokausta te socijalističke kulture pamćenja pedesetih godina dvadesetoga stoljeća, što konkretnije razmatra na primjeru svjedočanstva *The Cold Crematorium* Józsefa Debreczinija, u kojem se progovara o osobnom iskustvu u koncentracijskom logoru. Poglavlje sagledava narativne strategije, potkopavanje poistovjećivanja lika i čitatelja, donosi pregled povijesti izdavanja i recepcije djela. Navedeno je svojevrsna kontekstualizacija za tumačenje načina na koji Debreczinijevo ostvarenje pluralizira onovremenu kulturu pamćenja te joj čak kontrira, što Vervaeta dovodi do zaključka da socijalističko pamćenje nije bilo u tolikoj mjeri hegemonijsko.

Staging the Holocaust in socialist Yugoslavia: Đorđe Lebović's Holocaust dramas analizira dvije drame iz pedesetih i šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća: *Nebeski odred* (autor navodi da je posrijedi prva izdana drama o holokaustu) i *Viktorija*. Povod je dvojaki: kazalište može izravnije komunicirati s publikom, Lebović ima originalan i provokativan pristup tematici i problematici. Poglavlje kreće od istih teza kao i prethodno te nastoji dramatičareva ostvarenja sagledati kroz prizmu odnosa prema socijalističkoj kulturi pamćenja, ali sada kroz drugačiji modus jer putem kazališne izvedbe pamćenje holokausta izlazi u javnu domenu. Verveat donosi pregled povijesti izvođenja drama te njihove recepcije, kao i stilska obilježja. U kontekstu pamćenja osobito ga zanima kako djela uobličuju poziciju svjedoka te na koji način predstavljaju traumatsko svjedočenje, posebice s obzirom na aktualnost *Viktorije*, koja se bavila postratnim suđenjima.

Ilija Jakovljević's poetry of testimony bavi se se zbirkom poezije autora koji je inače napisao i memoar o boravku u Jasenovcu, što je bilo jedno od najranijih svjedočanstava o ustaškim zločinima. Pjesme su mu također pisane tijekom istoga razdoblja. Verveat ih razlikuje od modernističke poetske estetike svjedočenja. Za razliku od prethodnih djela koje je analizirao, ovome je nešto teže re-

konstruirati recepciju koja je očito bila ograničena. Autor sagledava kako Jakovljevićeva poezije egzistencijalno i intimno progovara o traumatskim iskustvima te na koji način balansira između nemogućnosti da se trauma verbalizira te moralne obveze da se o strašnim iskustvima progovori.

Debreczinijevo, Lebovićeva i Jakovljevićeva djela za Verveata predstavljaju dokaz o „multidirekcionalnosti pamćenja” holokausta u jugoslavenskom postratnom razdoblju jer se uz „objektivna” svjedočenja, koja su sabrana u pravne svrhe, naglasak stavlja na osobna i intimna iskustva te refleksije.

Druga cjelina naslovljena je *The 1.5 generation* te sadrži dva poglavlja: *Writing the subject after the Holocaust: Konstantinović's „Ahasver, or Treatise about Beer Bottle”* i *The Gulag and the Holocaust in Danilo Kiš's „A Tomb for Boris Davidovich”*. Za razliku od prve cjeline, ovdje je naglasak na autorima koji čine otklon od realističke i dokumentarističke poetike i čije je pismo hermetično, eksperimentalno te blisko postmodernom narativnom eksperimentu. Za razliku od fakcionalnosti djela u prvoj cjelini, koja eksplicitno upućuju na problematiku holokausta te time prizivaju memorijska tumačenja, ovdje se autor bavi razmatranjem ostvarenja koja do sada nisu tumačena u memorijskom ključu te su ih pisali neposredni potomci svjedoka.

Poglavlje o Konstantinoviću otvara se tvrdnjom da razmatrani kratki roman čini čvršću cjelinu sa zbirkom eseja *Pentagram* jer se ona bavi sudbinama Židova, marginalizacijom, isključivanjem iz društvene moći, što je u konačnici dovelo do holokausta. Cilj je sagledati na koji je način legendu o Ahašveru prerađena, odnosno rekonceptualizirana u romanu, pri čemu se Vervaet posebice osvrće na složenu strukturu teksta te nepouzdanost pripovjedača. Novost je što posrijedi nije djelo koje je činjenično, nego eksperimentalno i hermetično. Autorovo je tumačenje poticajno jer je postavljeno iz perspektive teksta pamćenja putem teze da pripovijeda o traumatskom iskustvu. Ujedno je riječ o djelu o holokaustu jer progovara o progonu čovjeka, dok istodobno Ahašvera sagledava kao homo sacer.

Segment o Kišu autoru pak služi da razvije analizu oko koncepta logora kao „poprišta totalitarizma”, a *Grobnicu za Borisa Davidoviča* također iščitava kroz prizmu teksta pamćenja o holokaustu. Navedeno čini u luku od europskoga antisemitizma i isključivanja Židova, do proučavanja staljinizma i židovskih žrtava. Vervaet ponovno polazi od Rothbergova koncepta multidirekciionalnoga pamćenja. Autor je mišljenja da Kiš staljinizam prikazuje kroz prizmu holokausta. Iako se ne javlja izravno fabularno povezivanje

žrtava, to se čini na temelju uslojavanja pamćenja, a njegovi se različiti pojavnici povezuju tropom europskoga antisemitizma.

Treća cjelina naslovljena je *The second and third generation* te sadrži tri poglavlja: *Entangled histories: family memories and the representation of the Holocaust in the work of David Albahari*; *Berlin encounters: the Yugoslav wars of the 1990s through the lens of the Holocaust*; *Between local and global politics of memory: Holocaust remembrance in contemporary Serbian prose fiction and film*.

Šesto poglavlje predstavlja analizu romana *Mamac* te *Götz i Meyer* Davida Albaharija. Autora zanima problematika reprezentacije te međugeneracijskoga prenošenja pamćenja. Metodološki okvir čini koncept postpamćenja Marianne Hirsch za koji je ključan odnos nove generacije naspram traume njihovih predaka, što se u *Mamcu* sagledava kroz pamćenje majke, a u *Götzu i Meyeru* kroz očuvanje i transgeneracijsko prenošenje pamćenja holokausta, što utječu na drugu generaciju. Oba djela sagledavaju odnos djece naspram traume roditelja, a posebice je poticajna poveznica ratnih zbivanja devedesetih i Drugoga svjetskoga rata. Vervaet također uočava da oba romana možemo sagledati iz perspektive multidirekciionalnoga pamćenja gdje ono nadilazi razinu manje grupe poput obitelji.

Sljedeće poglavlje vezano je uz prostor Berlina, koji djeluje kao književni trop, a osobito je bitan za pisce devedesetih godina koji su krenuli u emigraciju kako bi pobjegli od nacionalizama. Sagledavaju se tri romana: *Nepoznati šetač u Berlinu* Irfana Horozovića, *Berlinsko okno* Saše Ilića i *April u Berlinu* Daše Drndić iz perspektive memorijskoga čvora Michaela Rothberga. Upravo njemačka prijestolnica biva takvim entitetom jer povezuje različite priče o povijesnim nasiljima, napose holokaust i ratove devedesetih. Autor istodobno razmatra estetske i etičke aspekte navedenih djela. Smatra da ostvarenja kroz prizmu pamćenja propituju hrvatske, srpske i bošnjačke političke diskurse te dovodi u pitanje korištenje pamćenja holokausta u svrhu ekspliciranja patnji ovih nacionalnih skupina. Romani subverziraju hegemonijsko pamćenje novonastalih država prema kojem je kolektivno pamćenje nerazdvojivo vezano uz nacionalni identitet. Vervaet zaključuje da time „tvore transnacionalnu topografiju pamćenja” te oblikuju „transformativnu ulogu” književnosti.

Posljednje poglavlje bavi se recentnom književnom i filmskom produkcijom, konkretno romanima *Čovek od pepela* Ivana Ivanja i *Manje važni zločini* Zorana Panevskog kao i filmom *When Day Breaks* Gorana Paskaljevića. Vervaet nastoji sagledati kakav tretman danas ima pamćenja holokausta u srpskoj kulturi te na koji način se ono uklapa u šire europske regule njegova održavanja i prenošenja. Spomenuta je djela odabrao jer smatra da prkose službenoj, državnoj memorijskoj kulturi te kroz pamćenja holokausta također progovaraju o nedavnim zbivanjima na području bivše Jugoslavije – sukobima, tranzicijom, političkim i inim elitama. Rothbergov koncept multidirekcionalnoga pamćenja ovdje se proširuje postavkama Maxa Silvermana o palimpsestskom pamćenju.

Studija Stijna Vervaeta predstavlja dvostruki doprinos proučavanju književnosti na ovim prostorima. Čitatelju može poslužiti kao koristan presjek literature o holokaustu, no primarno funkcionira kao poticaj razvoju književnih studija pamćenja u književnostima na području bivše Jugoslavije.

Dejan Durić